

The Function of the “Magic of Proximity” in the Titles of Technical and Complex Prose Works

Shirin Roshani

Ph.D. Student of Persian Language and Literature,
Kharazmi University, Tehran, Iran.

Habibollah Abbasi

Professor, Department of Persian Language and
Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Abstract

The magic of proximity has been a crucial and determining factor in examining the linguistic and rhetorical impacts on the intellectual perspective of Iranians throughout history. This rhetorical technique is so powerful that it has sometimes influenced the historical and cultural destiny of Iranians. The impact of the magic of proximity occurs through foregrounding at the level of speech. Throughout the literary history of Iran, authors have always tried to persuade their audience by relying on this influential factor. The gateway to texts is their titles; hence, this foregrounding is intensely evident in the titles of works, especially in artistic prose. This study, using a descriptive-analytical method, demonstrates the magic of proximity in nineteen titles of artistic and ornate prose. The theoretical basis of the present study is the theories discussed in Kurosh Safavi's book *From Linguistics to Literature*, which considers literariness as a result of rule-making and balance in the surface structure of language. This rule-making and balance lead to the magic of proximity in the titles of works, which, besides creating beauty, encourage readers to study the works through auditory and visual pleasure and ultimately lead to a sense of persuasion in the audience.

*Corresponding Author: shirinroshani@khu.ac.ir; h.abbasi@khu.ac.ir

How to Cite: Roshan, Sh., Abbasi, H. (2024). The Function of the “Magic of Vicinity” in the Titles of Technical and Complex Prose Works. *Literary Language Research Journal*, 2(6), 9-28. doi: 10.22054/JRLL.2024.81395.1088

1. Introduction

Persian prose, similar to Arabic prose, has often been subordinate to poetry and somewhat follows its lead. This is most evident in artistic prose, which gradually emerged in the late fifth century, particularly when the political structure shifted from rationality and democracy towards emotionalism and despotism. Simplicity in writing gradually gave way to elaboration and artificiality, transforming the era of tragedies into an era of caricatures. This shift accelerated when Ash'ari discourse and Shafi'i jurisprudence replaced Mu'tazili discourse and Hanafi jurisprudence, and as it is said, Khwajah Nezam al-Molk Tusi took the place of 'Amid al-Molk Kondori. From this point onwards, the structure of structures began to decline, and the decadence in Persian prose emerged, with its manifestations visible in the titles of books from this period, predominantly influenced by proximity.

In this study, we aim to examine the intellectual decline of Iranians, influenced by the decline of political thought, and to reflect this through the analysis of the magic of proximity in the titles of artistic prose works. We also seek to explain that whenever meaning has been eclipsed, words and form have dominated, becoming the prevailing aspect of that culture, and linguistic games have replaced meaning-creation and intellectual exploration.

2. Research Background

Various studies have been conducted on the subject of the present inquiry, drawing on different works. The article "The Magic of Proximity" by Mohammad Reza Shafiei Kadkani was first published in October 1998 and subsequently became a subject of study and analysis for many researchers. This article, along with other lectures, was published in a book titled *Resurrection of Words* (2012). In this article, the author discusses the causes of the magic of proximity and its effects on the structure of culture and thought. Numerous articles have analyzed this topic, a few of which are mentioned below.

"Manifestations of the Magic of Proximity in Masnavi" by Mitra Golchin and Mohammad Reza Shafiei Kadkani: This study examines and introduces the rhetorical domain of the magic of proximity in Masnavi. The findings indicate that elements creating internal music, such as various types of puns, melody, repetition of consonants and vowels, reinforce the magic of contiguity in Masnavi.

Another study, "The Magic of Proximity in Several Sermons of Nahj al-Balagha," by Farahnaz Shahverdi, Mahmoud Shahbazi, Ghasem Mokhtari, and Seyyed Abolfazl Sajjadi, analyzes the magic of Proximity on syntagmatic and paradigmatic axes. It also introduces the artistic elements that, through the process of selecting and combining words along these two axes, create defamiliarization in the usual texture of speech. Their achievement in this study is presenting examples of novel creations in the innermost layers of speech texture (spiritual music).

Another article that adopts a similar approach to the present inquiry is "Examining the Magic of Proximity in Folk Proverbs" by Alireza Asadi and Mohammad Reza Khoman. This study, applying the linguistic theories discussed by Kurosh Safavi, examines the book *Story of Bahmaniari*, which includes six thousand proverbs, and identifies the music-creating elements such as rhyme, pun, alliteration, and repetition as creators of the magic of proximity in proverbs.

To date, no independent research has been conducted on the analysis of the magic of contiguity in the titles of technical and artificial prose works.

3. Methodology

This research aims to depict the intellectual decline of Iranians, influenced by the decline of political ideas, and to reflect this through the analysis of the magic of proximity in the titles of artistic prose works. The study employs a descriptive-analytical method to show how the magic of proximity draws attention to the titles of literary works. This study draws its methodology from Kurosh Safavi's *From Linguistics to Literature*, employing a deductive observational approach.

4. Discussion

Literary creation is perceived as a product of rule-making and balance within the surface layer of language. Titles of artistic and ornate prose are categorized and examined under various themes. Relying on the notion of establishing balance at both phonetic and lexical levels, the study showcases the utilization of the magic of proximity in the selected titles. Of particular note is the significant prevalence of artistic and ornate prose with historical themes within this classification. As these prose works veer away from narrative

elements towards a more scientific framework, their quantity diminishes due to increased emphasis on structure and persuasion. This transition underscores the notion that distancing oneself from linguistic aesthetics leads to a greater emphasis on reality and scientific content. One of the primary functions of framing historical events within a narrative structure is persuasion. Narrators aim to not only engage their audience but also to convince them of the validity of the depicted issues through various storytelling techniques. Language holds a pivotal role in influencing the audience's reception and acceptance of the narrative content. In catering to audiences from diverse ideological backgrounds, specific tools are required to effectively achieve the goal of persuasion and acceptance. Across different historical epochs, the magic of proximity has consistently emerged as a potent tool in reshaping the attitudes of cultural denizens within society.

The aesthetic concept of proximity magic is predicated upon the amalgamation of disparate elements within its compelling spectrum, imbuing them with a sense of coherence or cohesion. By leveraging the formal proximity of said elements or their harmonious resonance in relation to their profound essence, the perceived distance between them is effaced, fostering a perception of proximity in both visage and significance. This study employs linguistic rules that yield a rhetorical resonance aimed at augmenting the intrinsic musicality of the text.

5. Conclusion

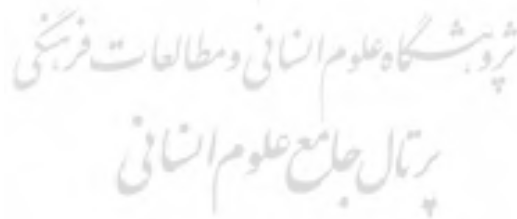
The findings of this study, similar to other research conducted in this field, indicate that the magic of proximity has always played a significant and influential role in the intellectual life of Iranians. Creating powerful music through the proximity of identical or similar phonemes and the juxtaposition of syllables in a particular pattern results in balance, leading the audience to accept any message unconditionally upon hearing and perceiving this balance.

One of the domains where the magic of proximity manifests itself is in the titles of artistic and ornate prose works. Given that the title of a work is a crucial factor in attracting and retaining the audience, authors have always endeavored to captivate them initially through the title. By examining the titles of several artistic and ornate prose works across different fields, we concluded that the magic of proximity is manifested through a specific system in them. This specific system

was studied in two areas: phonetic balance and lexical balance. In the area of phonetic balance, the titles showed harmony at both the phoneme and syllable levels, thus possessing high musical power. In the area of lexical balance, we encounter two literary devices: pun and rhyme. What creates the magic of proximity in this area is the differences at the word level, which have led to various puns and rhymes, almost ubiquitous in all titles. Since most works in this period are in two or more parts, the authors have fully utilized this capacity in word selection and title creation.

Another finding of this research is the high frequency of various influential factors in creating the magic of proximity among works with historical content. Given the type of historiography in these periods, which leans toward narrative history, the historian-writer seeks to persuade the audience. One of the key functions of the magic of contiguity is convincing the audience, a phenomenon evident throughout our literary history.

Keywords: Magic of Vicinity, Technical and Complex prose, Title, Rule addition, Balance

کارکرد جادوی مجاورت در عناوین آثار نثر فنی و مصنوع

شیرین روشنی * | دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

حبیب‌الله عباسی | استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

چکیده

جادوی مجاورت از عوامل مهم و تعیین‌کننده در بررسی تأثیرات زبانی و بلاغی بر نظرگاه اندیشگانی ایرانیان در طول تاریخ بوده است. این شگرد بلاغی به قدری قدرتمند است که گاه به مقدرات تاریخی و فرهنگی ایرانیان جهت داده است. تأثیرگذاری جادوی مجاورت از طریق برجسته‌سازی در سطح کلام صورت می‌گیرد. نویسندگان در طول حیات ادبی ایران همواره سعی داشته‌اند با تکیه بر این عامل تأثیرگذار مخاطب را به درجهٔ اقناع برسانند. دروازهٔ ورود به متون عناوین آن‌هاست. از این‌روی، این برجسته‌سازی به شدت در میان عناوین آثار (به ویژه نثرهای مصنوع) دیده می‌شود. در این جستار با روش تحلیلی-توصیفی جادوی مجاورت در نوزده عنوان نثر مصنوع و متکلف نشان داده شده است. مبنای نظری جستار حاضر نظریات مندرج در کتاب از زبان‌شناسی به ادبیات کوروش صفوی است که ایجاد ادبیت را نتیجهٔ قاعده‌افزایی و توازن در برونهٔ زبان می‌داند. این قاعده‌افزایی و توازن موجب ایجاد جادوی مجاورت در عناوین آثار شده که در کنار زیبایی‌آفرینی، خوانندگان را از طریق التذاذ شنوایی و دیداری به مطالعهٔ آثار ترغیب می‌کند و در نهایت همین عامل منجر به ایجاد حس اقناع در مخاطبان می‌شود.

کلیدواژه‌ها: جادوی مجاورت، نثر مصنوع و متکلف، عنوان، قاعده‌افزایی، توازن.

مقاله حاضر برگرفته از رسالهٔ دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه خوارزمی است.

* نویسندهٔ مسئول: shirinroshani@khu.ac.ir

۱. مقدمه

نثر فارسی همانند نثر عربی طفیلی شعر و تا حدودی دنباله‌روی آن بوده است. این مهم را بیش از همه در نثر فنی که از اواخر سده پنجم کم کم تکوین می‌یابد می‌بینیم؛ به‌ویژه از وقتی که ساختار سیاسی از عقلانیت و دموکراسی به سمت عاطفه‌گرایی و استبداد میل می‌کند. ساده‌نویسی نیز کم کم جای خود را به تکلف و تصنع می‌دهد و عصر تراژدی‌ها به عصر کاریکاتورها تبدیل می‌شود. این حرکت از وقتی پرسرعت می‌شود که گفتمان اشعری و فقه شافعی جایگزین گفتمان معتزلی و فقه حنفی می‌شود و به قولی، خواجه نظام‌الملک طوسی به جای عمیدالملک کندی بر منصب وزارت تکیه می‌زند (الجابری، ۱۳۸۹: ۴۲۶). از این زمان به بعد ساختار ساختارها رو به افول می‌نهد و انحطاط در نثر فارسی پدیدار می‌گردد که جلوه‌های آن را می‌توان در عنوان‌های کتب این دوره که وجه غالب آن‌ها تأثیرپذیری از مجاورت است، مشاهده کرد.

در این جستار در صدد هستیم تا انحطاط فکری ایرانیان را که متأثر از افول اندیشه‌های سیاسی است بررسی کنیم و بازتاب آن را از رهگذر تحلیل عنصر جادوی مجاورت در عناوین آثار نثر فنی نشان دهیم. ضمن اینکه می‌خواهیم این مهم را تبیین کنیم که هرگاه معنی روی به محاق نهاده، لفظ و صورت میدان‌دار شده و به صورت وجه غالب آن فرهنگ درآمده و بازی‌های زبانی جای معنی‌پروری و اندیشه‌ورزی را گرفته است.

۲. پیشینه پژوهش

درباره موضوع جستار حاضر پژوهش‌های گوناگونی با تکیه بر آثار مختلف انجام شده است. مقاله «جادوی مجاورت» نوشته محمدرضا شفیعی کدکنی نخستین بار در مهر ۱۳۷۷ به چاپ رسید و پس از آن موضوع مطالعه و بررسی بسیاری از پژوهشگران قرار گرفت (۱۳۷۷: ۱۶-۲۶). این مقاله با درس‌نامه‌های دیگر در کتابی با عنوان رستاخیز کلمات (۱۳۹۱) به چاپ رسید. در این مقاله، نویسنده به علل ایجاد جادوی مجاورت و تأثیرات آن بر ساختار فرهنگ و اندیشه می‌پردازد. مقالات متعددی این موضوع را دست‌مایه تحلیل قرار داده‌اند که به تعدادی

از آن‌ها در ادامه اشاره می‌شود.

«جلوه‌هایی از جادوی مجاورت در مثنوی» نوشته میترا گلچین و محمدرضا شفیعی کدکنی؛ در این جستار قلمروی بلاغی جادوی مجاورت در مثنوی بررسی و معرفی شده است. نتیجه این پژوهش این است که عوامل ایجادکننده موسیقی درونی از جمله انواع جناس، نغمه حروف، تکرار صامت‌ها و مصوت‌ها، جادوی مجاورت را در مثنوی تقویت می‌کند (۱۳۸۱: ۲۹-۴۲).

جستار دیگر «جادوی مجاورت در گفتارهایی چند از نهج البلاغه» نوشته فرحناز شاهوردی، محمود شهبازی، قاسم مختاری و سید ابوالفضل سجادی است. در این پژوهش جادوی مجاورت در دو محور جانشینی و هم‌نشینی تحلیل می‌شود. هم‌چنین هنر‌سازیهایی که در فرایند انتخاب و ترکیب واژگان بر این دو محور دست به آشنایی‌زدایی در بافت معمول کلام می‌زنند، معرفی می‌شوند. دستاورد ایشان در این پژوهش ارائه نمونه‌های آفرینش بدیع در درونی‌ترین لایه‌های بافت کلام (موسیقی معنوی) است (۱۴۰۰: ۳-۲۸).

مقاله دیگری که از رویکردی مشابه با جستار حاضر بهره گرفته «بررسی جادوی مجاورت در امثال عامیانه» نوشته علیرضا اسدی و محمدرضا خمان است. در جستار مورد نظر با کاربرست نظریات زبانی کوروش صفوی، کتاب داستان‌نامه بهمنیاری که مشتمل بر شش هزار مثل است مطالعه شده و عوامل موسیقی‌ساز سجع، جناس، واج‌آرایی و تکرار ایجادگر جادوی مجاورت در امثال دانسته شده‌اند (۱۳۹۳: ۵۵-۸۲).

درباب تحلیل جادوی مجاورت در عناوین آثار نثر فنی و مصنوع تاکنون پژوهش مستقلی انجام نشده است.

۳. روش

مبنای نظری جستار حاضر با تکیه بر نظریات مندرج در کتاب از زبان‌شناسی به ادبیات کوروش صفوی (۱۳۹۰) است که ایجاد ادبیّت را نتیجه قاعده‌افزایی و توازن در برونه زبان می‌داند. چند عنوان از نثرهای فنی و مصنوع به چند دسته تقسیم و در موضوعات مختلف

تحلیل می‌شوند. با تکیه بر نظریهٔ ایجاد توازن در سطوح آوایی و واژگانی، جادوی مجاورت در گزینش این عناوین نشان داده می‌شود. عناوین این آثار در دسته‌های موضوعی زیر طبقه‌بندی شده‌اند.

جدول ۱. دسته‌بندی موضوعی عناوین نثر مصنوع و متکلف مورد مطالعه

تاریخی-روایی (روایت تاریخی)	عرفانی	ترسل	فنی و علمی
تاریخ-تاریخ	تاریخ-تذکره (سرگذشت‌نامه)	مصباح الهدایة و مفتاح الکفاية	روضة الكتاب و حديقة الالباب
عقدالعلی للموقف الاعلی	اغراض السياسة فی اعراض الریاسة	رشف النصائح الایمانیة و كشف الفضائح الیونانیة	عتبة الکتبة
راحة الصدور و آیه السرور	نساتم الاسحار من لطائم الاخبار	التوسل الی الترسل	
تجزیة الامصار و ترجیة الاعصار	درة الاخبار و لمعة الانوار		
مسامرة الاخبار و مسایرة الاخبار	تجربة لاحرار و تسلیة الابرار		
سمط العلی للحضرة العلیا			
دُرّة نادره			
المعجم فی آثار ملوک العجم			

حجم نثرهای فنی و مصنوع با موضوع تاریخی در این تقسیم‌بندی چشم‌گیر است. به همان میزان که نثرها از روایت فاصله می‌گیرند و علمی‌تر می‌شوند، از حجم آثار با آرایش‌ها و لفاظی‌ها کاسته می‌شود. این موضوع نشان می‌دهد که به هر میزان از پرداختن به آراستگی زبان فاصله می‌گیریم، به همان میزان به واقعیت و علم بیشتر نزدیک می‌شویم. یکی از اهداف ریختن رویدادهای تاریخی در قالب روایت، بحث اقناع است. اساساً راویان با بهره‌گیری از عناصر متعدد بازگویی رویدادها در پی راضی کردن مخاطبان، و حتی بالاتر از آن قانع کردن آنان برای پذیرش موضوعات طرح‌شده در روایات هستند. یکی از ترفندهای اقناع مخاطب، تأثیر زبان بر میزان پذیرش یا ردّ یک محتواست. در چنین روایاتی، موضوع رویداد در تقابل با

روایت قرار می‌گیرد. به بیان دیگر، روایت قالبی است ساخته شده از ایدئولوژی در بستر معینی از زمان و محیط جغرافیایی. بی‌تردید برای مخاطبی که در ظرف ایدئولوژیک و بستر زمانی و مکانی متفاوتی رشد کرده و با روایات تاریخی ادوار گوناگون مواجه می‌شود، به ابزارهایی نیاز است تا هدف اقناع و پذیرش حاصل شود. جادوی مجاورت در ادوار گوناگون همواره نشان داده که می‌تواند ابزاری قدرتمند در تغییر نگرش باشندگان فرهنگی جامعه داشته باشد.

۴. بحث و بررسی

۴.۱. جادوی مجاورت

جادوی مجاورت از عوامل مهم تعیین‌کننده تأثیرات زبانی و شیوه بلاغی است. در بلاغت سنتی، از عناصر مهم آن با عناوینی چون سجع و جناس و موازنه و ... یاد شده است که ذیل "بدیع لفظی" بررسی می‌شوند. «تأثیر هنری جادوی مجاورت در شاهکارهای ادبی جهان و در کتب مقدس عالم و در صدر همه آن‌ها قرآن کریم، امری است که هیچ‌کس از آشنایان در آن تردیدی ندارد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۱: ۴۰۹).

جادوی مجاورت نه تنها در موسیقی شاهکارهای ادبی ما مؤثر بوده بلکه در سرنوشت اجتماعی و تاریخی ما نیز مانند بسیاری از اقوام و ملت‌های دیگر تأثیری شگفت و تعیین‌کننده داشته است. این شگرد بلاغی که در همه زبان‌ها بوده و هست و خواهد بود، بخشی از مقدرات تاریخی و فرهنگی ما ایرانیان را شکل داده است و بی‌گمان دیگر اقوام جهان نیز تحت تأثیرات غیرمستقیم جادوی مجاورت زیسته و می‌زیند. این جادو در فارسی و عربی بیشتر از زبان‌های دیگر به‌ویژه زبان انگلیسی سرنوشت‌ساز بوده است. تحت تأثیر جادوی مجاورت پر قدرت و نیرومند گاه حکمت و مثلی بی‌اساس مانند «النفوس کالنصوص» یکی از حقایق عالم تلقی شده است و ما بر اساس آن منظومه فرهنگی و فکری خاصی را در طول تاریخ شکل داده‌ایم (همان: ۴۲۰). هماوایی "نفوس" و "نصوص" یا به قولی جادوی مجاورت این دو کلمه، شنونده را بی‌اختیار تسخیر، و پیام نهفته در این عبارت را به او تلقین می‌کند و او خرد خویش را به جاذبه این تأثیر از دست می‌دهد و هرگز نمی‌اندیشد که "این نفوس" و "آن

نصوص " کدام است. از همین رو می‌توان ویژگی مهم جادوی مجاورت را این دانست که به سخن هر قدر هم بی‌معنی و خردستیزانه باشد ابهتی می‌دهد که شنونده بی‌اختیار تسلیم آن می‌شود (همان: ۴۱۷).

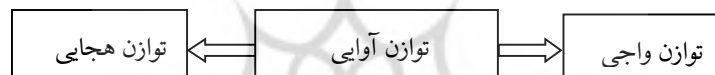
«چشم‌انداز هنری جادوی مجاورت این است که عناصری دور از هم را در طیف مغناطیسی خاص خود گرد می‌آورد و به آن‌ها عینیت یا اتحاد می‌بخشد و ما در پرتوی جادوی مجاورت از رهگذر تشابه صوری آن عناصر یا وحدت صوتی آن‌ها نسبت به جنبه معنوی آن‌ها که چه قدر از یکدیگر دورند غافل می‌شویم و آن‌ها را چنان که در صورت، در معنی هم نزدیک به هم احساس می‌کنیم» (همان: ۴۱۸).

کارکرد جادوی مجاورت منحصر به امثال و متون ادبی نیست. در طول تاریخ، حضور چشم‌گیر آن را در عناوین آثار نیز می‌توان دید. اهمیت عنوان در قول ابوالفتح البستی آشکارا دیده می‌شود: «أَوَّلُ مَقْرُوءٍ مِنَ الْكُتُبِ عنوان» (ثعالبی، ۱۹۸۳: ۲۳۰). این اهمیت برای نویسندگان آثار در طول تاریخ مطرح بوده و آنان همواره سعی داشتند بر اساس جریان‌های ادبی، تاریخی و اجتماعی عناوین گیرایی برای متون خود برگزینند. با توجه به فراگیری ظاهرگرایی و تکلف در میان نویسندگان دوره نثر فنی و مصنوع، عناوین برگزیده آثار از سادگی رو به پیچیدگی بیشتر نهاد و نویسندگان آثار با بهره‌گیری از عنصر جادوی مجاورت عناوینی را برگزیدند که نظم موسیقایی در سطح آوایی، و شباهت‌های ظاهری در املای واژگان را به نمایش می‌گذاشت. پدیدآیی عنوان‌های هنری در عمل عرصه هنرورزی و خلاقیت نویسندگان بوده است.

۲.۴. نموده‌های جادوی مجاورت در عناوین آثار نثر فنی و مصنوع

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های زبان ادبی، فاصله گرفتن و هنجارگریزی آن از زبان عادی است. از عوامل مهم هنجارگریزی در زبان و شکل‌گیری کلام ادبی آهنگین، فرایند قاعده‌افزایی در زبان است. قاعده‌افزایی با افزودن عناصری بیرونی به صورت کلام، موجب هنجارگریزی از زبان معیار و ایجاد توازن، و در نهایت شکل‌گیری ادبیّت در برونه زبان می‌شود (صفوی، ۱۳۹۰:

۵۳-۵۶). "تکرار" از عناصر مورد توجه نویسندگان در خلق عناوین بوده است؛ زیرا تکرار موجب ایجاد ارتباط منظم میان واح‌ها می‌شود و با خلق توازن، نظام موسیقایی خاصی را پدید می‌آورد. پدید آمدن هر توازن، وابسته به گونه‌ای از فرایند تکرار کلامی است (همان: ۱۸۴). این تکرارها به چند شیوه رخ می‌دهند که در بعضی موارد منطبق بر بلاغت سنتی فارسی نیز هستند. توازن در سطوح آوایی، واژگانی و نحوی قابل بررسی است. در این جستار بر روی توازن آوایی و واژگانی موجود در عناوین آثار ثر فنی و مصنوع مطالعه، و با تحلیل چند نمونه، کارکرد جادوی مجارت در آن‌ها نشان داده می‌شود. توازن آوایی در دو سطح واج و هجای واژگان تحلیل می‌شود؛ بر این اساس توازن آوایی به دو دسته توازن واجی و توازن هجایی تقسیم می‌شود.

۴. ۲. ۱. توازن آوایی

الف. توازن واجی: تکرارهای آوایی درون یک هجا، موجب ایجاد توازن واجی شده که از عوامل ایجاد جادوی مجاورت در سطح آوایی است. این توازن واجی طبق کتاب از زبان‌شناسی به ادبیات (۱۳۹۰) به چند صورت ممکن است رخ دهد:

۱. تکرار هم‌خوان آغازین در هر هجا: در میان عناوین آثار ثر مصنوع و متکلف، از این روش برای ایجاد توازن و هم‌آوایی بسیار استفاده شده است. اینکه یک واج یکسان دو یا چند بار پشت سر هم در ابتدای هر هجا تکرار شود، عامل مؤثری در القای موسیقی است و تأثیری شگرف بر خواننده می‌گذارد؛ برای مثال در کتاب‌های التوسل الی الترسل بهاء‌الدین بغدادی، تجربة الاحبار و تسلیة الابرار عبدالرزاق بیگ دنبلی، مصباح الهدایة و مفتاح الکفایة عزالدین محمود کاشانی، و مسامرة الاخبار و مسایرة الاخیار محمودین آقسرائی، به ترتیب با بهره‌گیری از تکرار واج "ت" و "م" در آغاز هر هجا، توازن واجی و نظم موسیقایی شکل گرفته است.

۲. تکرار هم‌خوان آغازین + واکه در هر هجا: التوسل الی الترسل ("ت" و "س")، تجزیة الامصار و تجزیة الاعصار ("ت")، مسامرة الاخبار و مسایرة الاخیار ("م/مسا"، "آخ").

۳. تکرار مصوت‌های کوتاه یا بلند در هر هجا: از پربسامدترین عناصر موسیقی‌بخش در سطح آوای زبان، حضور مصوت‌های کوتاه و بلند تکرارشونده در هجا است. کتاب عتبة الكتبة منتجب‌الدین بدیع، با شش باز تکرار مصوت کوتاه "فتحه" موسیقی آفریده است. هم‌چنین در عناوین دیگر مانند التوسل الى الترسل منتجب‌الدین بدیع (تکرار "فتحه" و "ضمه")، اغراض السياسة في اعراض الرياسة محمد بن علی کاتب سمرقندی (تکرار "فتحه")، راحة الصدور و آية السرور راوندی (تکرار "فتحه" و "ضمه")، روضة الكتاب و حديقة الالباب صدرالدین قونیوی (تکرار "فتحه")، تجزیه الامصار و تجزیه الاعصار شرف‌الدین عبدالله شیرازی (تکرار "فتحه" و "ا")، مسامرة الاخبار و مسامرة الاخيار آقسرائی (تکرار "ضمه"، "کسره" و "ا") و دیگر کتب، عنصر موسیقایی مصوت‌های کوتاه و بلند مشابه در هجاها دیده می‌شود.

۴. تکرار هم‌خوان یا هم‌خوان‌های پایانی: این عامل نیز یکی از عوامل مهم ایجاد موسیقی در عناوین آثار است. با توجه به اینکه عناوین آثار دوره نثر فنی و مصنوع دو یا چندقسمتی هستند، وجود هم‌خوان‌های تکرارشونده عاملی قرینه‌ساز تلقی شده و این قرینه‌سازی خود از رویکردهای جادوی مجاورت و هماهنگی آوایی است. وجود هم‌خوان‌های پایانی در عناوین این آثار دیده می‌شود: عتبة الكتبة، التوسل الى الترسل، عقد العلی للموقف الاعلی، راحة الصدور و آية السرور (در عنوان این اثر، شباهت آوایی دو واج "ص" و "س" نیز از دیگر عوامل تقویت‌کننده موسیقی است)، لباب الالباب، المعجم فی معاییر اشعار العجم، روضة الكتاب و حديقة الالباب، تجزیه الامصار و تجزیه الاعصار، درّه نادره، و ...

۵. تکرار هم‌خوان‌ها: در عناوین این آثار تکرار هم‌خوان‌ها در هجاها گوناگون عاملی موسیقی‌بخش است. در صورتی که هم‌خوان آغازین و پایانی یکسان تکرار شود می‌توان از آن با اصطلاح «تکرار هم‌خوانی کامل» یاد کرد. برای مثال در التوسل الى الترسل این اتفاق رخ داده است. در بدیع سنتی، قاعده تکرار هم‌خوان‌ها با عنوان «جناس ناقص» شناخته می‌شود. در عناوین عتبة الكتبة، التوسل الى الترسل، اغراض السياسة في اعراض الرياسة، تجزیه الامصار و تجزیه الاعصار، مسامرة الاخبار و مسامرة الاخيار، و رشف النصائح الایمانیه و كشف الفضائح الیونانیة این عنصر با ایجاد توازن حاصل از تکرار، عامل بروز جادوی مجاورت و هنری‌شدن

عنوان شده است.

۶. تکرار واکه+ هم‌خوان پایانی در هر هجا: این عنصر نیز از پربسامدترین عناصر ایجادگر جادوی مجاورت در عناوین آثار است. به دلیل مختوم شدن عناوین به واکه و هم‌خوان‌های یکسان، قرینه‌سازی در سطح عنوان ایجاد می‌شود که خود عاملی مؤثر در ایجاد موسیقی است: عتبة‌الکعبة، التوسل الى الترسل، اغراض السياسة فى اعراض الرياسة، تجزیه‌الامصار و تجزیه‌الاعصار، مسامرة‌الاخبار و مسایرة‌الاخيار، رشف النصائح الایمانیة و كشف الفضائح الیونانیة، تجربة‌الاحبار و تسلية‌الابرار.

۷. تکرار کامل هجایی: در این حالت تمامی واج‌های یک هجا تکرار می‌شود: عتبة‌الکعبة، التوسل الى الترسل، اغراض السياسة فى اعراض الرياسة، لباب‌الباب، تجزیه‌الامصار و تجزیه‌الاعصار، مسامرة‌الاخبار و مسایرة‌الاخيار، نسائم‌الاسحار من لطائف‌الاخبار، درّه نادره.

جدول ۲. توازن واجی در عناوین آثار نثر فنی و مصنوع

ردیف	عناوین آثار	تکرار هم‌خوان آغازین	تکرار مصوت‌های کوتاه و بلند	تکرار واکه+هم‌خوان آغازین	تکرار هم‌خوان‌های پایانی	تکرار هم‌خوان‌های پایانی	تکرار واکه+هم‌خوان‌های پایانی	تکرار هم‌خوان کامل	تکرار هجایی
۱	عتبة‌الکعبة								
۲	التوسل الى الترسل								
۳	عقد‌العلی للموقف‌الاعلی								
۴	اغراض السياسة فى اعراض الرياسة								
۵	راحة الصدور و آية‌السرور								
۶	لباب‌الالباب								
۷	المعجم فى معايير اشعار‌العجم								
۸	روضة‌الکتاب و حديقة‌الالباب								
۹	تجزیه‌الامصار و تجزیه‌الاعصار								
۱۰	المعجم فى آثار ملوک‌العجم								

ردیف	عناوین آثار	تکرار هم‌خوان آغازین	تکرار مصوت‌های کوتاه و بلند	تکرار واکه+هم‌خوان آغازین	تکرار هم‌خوان‌های پایانی	تکرار هم‌خوان‌های پایانی	تکرار واکه+ هم‌خوان‌های پایانی	تکرار هم‌خوان کامل	تکرار هم‌خوان کامل هجایی
۱۱	مسامرة الاخبار و مسايرة الاخبار								
۱۲	سمط‌العلی للحضرة العليا								
۱۳	نسانم الاسحار من لطائف الاخبار								
۱۴	درة الاخبار و لمعة الانوار								
۱۵	مصباح الهداية و مفتاح الكفاية								
۱۶	رشف النصائح الايمانية و كشف الافضائح اليونانية								
۱۷	دره نادره								
۱۸	تجربة الاحبار و تسلية الابرار								

ب. توازن هجایی: در صحبت از برقراری توازن هجایی در اثر، نظم در تعداد هجاها اهمیت

دارد. با بررسی این عناوین می‌بینیم که اکثر این عناوین، دو یا چند بخش دارند و در هر بخش هجاهای کوتاه یا بلند به تعداد مساوی و بعضاً واج‌های یکسان تکرار می‌شوند. این تکرار با القای هم‌نشینی در نظم هجاها عامل ایجاد موسیقی در عناوین شده است. برای مثال، در عنوان عتبة‌الکته سه هجای کوتاه در بخش اول عنوان، و سه هجای کوتاه در بخش دوم تکرار شده است و با کنارهم‌قرارگرفتن واج‌های پایانی یکسان در هر دو بخش، موسیقی افزایش یافته است که جادوی مجاورت دیده می‌شود. در التوسل الی الترسل نیز ساختار دوکفه‌ای با تکرار یکسان دو هجای کوتاه و یک هجای بلند، و کاربست واج‌های یکسان و ساخت جناس به وجود جادوی مجاورت در این سطح کمک کرده است. در عناوین سایر آثار مانند اغراض السياسة فی اعراض الرياسة، راحة الصدور و آية السرور، لباب الالباب، روضة الكتاب و حديقة الالباب، تجزية الامصار و تزجية الاعصار، نسانم الاسحار من لطائف الاخبار، مصباح الهداية و مفتاح الكفاية و ... ساختار دوکفه‌ای و تکرار یکسان هجاها، عامل تقویت موسیقی از طریق

جادوی مجاورت بوده است. در برخی از این عناوین، کاربست واج‌های یکسان به حدی مکانیکی است که ایده پیدایش اتفاقی این نظم و توازن را رسماً منتفی می‌کند.

۴.۲.۲. توازن واژگانی

در حوزه تحلیل توازن واژگانی، تکرار واژه‌ها نیز عامل ایجاد جادوی مجاورت است. در سطح توازن واژگانی، همگونی به دو صورت عمده اتفاق می‌افتد: همگونی ناقص و همگونی کامل. منظور از همگونی ناقص تشابه آوایی بخشی از دو یا چند واژه است و همگونی کامل در اصل تشابه آوایی کامل میان دو یا چند عنصر دستوری یا تکرار یک عنصر دستوری واحد است (صفوی، ۱۳۹۰: ۲۲۰). این دو دسته همگونی در هیئت انواع جناس خود را در سطح واژه نشان می‌دهند. در تحلیل عناوین، اختلاف میان حروف به ایجاد جناس‌های مضارع و لاحق، جناس اشتقاق و شبه‌اشتقاق، جناس متوج، جناس قلب بعض بیش از سایر انواع جناس منجر شده است.

جدول ۳. توازن واژگانی منجر به ایجاد جناس در آثار ثر فنی و مصنوع

ردیف	عناوین آثار	جناس مضارع	جناس لاحق	جناس اشتقاق و شبه اشتقاق	جناس قلب بعض	جناس متوج
۱	عتبة الكتبة					
۲	التوسل الى التوسل					
۳	عقدالعلی للموقف الاعلی					
۴	اغراض السياسة فی اعراض الرئاسة					
۵	لباب الالباب					
۶	المعجم فی معايير اشعار العجم					
۷	تجزية الامصار و ترجية الاعصار					
۸	المعجم فی آثار ملوک العجم					
۹	مسامرة الاخبار و مسایرة الاحبار					
۱۰	رشف النصائح الایمانیة و كشف الفضائح الیونانیة					
۱۱	دره نادره					
۱۲	تجربة الاحرار و تسلیة الابرار					

در سطح توازن واژگانی علاوه بر عامل موسیقی بخش جناس که منجر به جادوی مجاورت در عناوین آثار شده است، عوامل موسیقایی دیگری نیز دیده می‌شود؛ از جمله هماهنگی‌های آوایی واج‌ها در کنار یکدیگر که در بدیع تحت عنوان "نغمه حروف" یا "واج‌آرایی" شناخته می‌شود. این نغمه حروف که در عناوین بیشتر آثار نثر مصنوع نیز وجود دارد، حاصل تکرار واج‌های یکسان و یا واج‌های قریب‌المخرج است. برای مثال در عنوان‌های عتبة الکعبة، لباب الالباب، راحة الصدور و آية السرور، تجزیه‌الامصار و ترجیه‌الاعصار و ...، تکرار واج‌ها مشخصاً عامل موسیقی‌بخش و تقویت‌کننده جادوی مجاورت است. عامل مهم دیگر در ایجاد آهنگ و در نتیجه جادوی مجاورت، آن چیزی است که در بدیع به "سجع" نامور است. در عناوین آثار نثر فنی و مصنوع انواع مختلفی از سجع دیده می‌شود که حضور طبیعی آن‌ها بسیار بعید به نظر می‌رسد. عالی‌ترین و موسیقایی‌ترین نوع سجع، سجع متوازی است که آن هماهنگی دو واژه در حرف آخر و یکسانی وزن به طور هم‌زمان است. تقریباً همه عناوین آثار نثر فنی و مصنوع دارای سجع متوازی هستند و این به معنی ایجاد جادوی مجاورت از طریق باهم‌آیی واژه‌های هم‌وزن و هم‌پایان است. از نظر کنار هم قرار گرفتن و در پی هم آمدن این سجع‌ها موازنه در میان عناوین آثار فنی و مصنوع نیز اجتناب‌ناپذیر است.

جدول ۴. توازن واژگانی منجر به ایجاد سجع در عناوین آثار نثر فنی و مصنوع

ردیف	عناوین آثار	سجع متوازی	سجع مطزف
۱	عتبة الکعبة		
۲	التوسل الى التوسل		
۳	عقد العلی للموقف الاعلی		
۴	اغراض السياسة في العراض الرئاسة		
۵	لباب الالباب		
۶	المعجم في معايير اشعار المعجم		
۷	راحة الصدور و آية السرور		
۸	تجزیه‌الامصار و ترجیه‌الاعصار		
۹	المعجم في آثار ملوک المعجم		
۱۰	مسامرة الاخبار و مسامرة الاخبار		
۱۱	سمط العلی للحضرة العلیا		

ردیف	عناوین آثار	سجع متوازی	سجع مطّرف
۱۲	نسانم الاسحار من لطائم الاخبار		
۱۳	درة الاخبار و لمعة الانوار		
۱۴	مصباح الهداية و مفتاح الكفاية		
۱۵	رشف النصائح الایمانیة و كشف الفضائح الیونانیة		
۱۶	درة نادرة		
۱۷	تجربة الاحرار و تسلیة الابرار		
۱۸	روضة الكتاب و حديقة الالباب		

۵. نتیجه‌گیری

حاصل جستار حاضر مانند سایر پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه این اصل را بیان می‌کند که جادوی مجاورت همواره نقشی مهم و تأثیرگذار در جریان اندیشگانی ایرانیان ایفا کرده است. ایجاد موسیقی قدرتمند از طریق باهم‌آیی واج‌های یکسان یا نزدیک‌به‌هم، و کنار هم قرارگرفتن هجاها با الگویی خاص موجب ایجاد توازن می‌شود و مخاطب بی‌اختیار با شنیدن و درک این توازن هر پیامی را بی‌چون‌وچرا می‌پذیرد.

یکی از عرصه‌های تجلی جادوی مجاورت در عناوین آثار تشریف‌ی و مصنوع است. با توجه به اینکه عنوان اثر عاملی تأثیرگذار در جذب و حفظ مخاطب است، نویسندگان همواره کوشیده‌اند تا در ابتدا آنان را توسط عنوان مسحور کنند. با بررسی عناوین تعدادی از تثرهای فنی و مصنوع در حوزه‌های مختلف به این نتیجه رسیدیم که جادوی مجاورت از طریق نظامی خاص در آن‌ها متجلی شده است. این نظام خاص در دو حوزه توازن آوایی و واژگانی مطالعه شد. در حوزه توازن آوایی، عناوین در دو سطح واج و هجا دارای هماهنگی بودند و از این جهت قدرت موسیقایی بالایی دارند. در حوزه توازن واژگانی با دو مقوله بدیعی جناس و سجع روبه‌رو هستیم. آنچه در این حوزه موجب جادوی مجاورت بوده، تفاوت‌ها در سطح واژه است که انواع جناس و سجع را پدید آورده و تقریباً در تمامی عناوین حضور دارد. با توجه به اینکه عمده آثار در این دوره دو یا چند قسمتی هستند، نویسنده از به کار بردن این ظرفیت در گزینش واژگانی و خلق عناوین فروگذار نکرده است. از دیگر نتایج این پژوهش، بسامد بالای

حضور عوامل گوناگون تأثیرگذار در ایجاد جادوی مجاورت میان آثاری است که محتوای تاریخی دارند. با توجه به نوع تاریخ‌نویسی در این ادوار که متمایل به تاریخ‌روایی است، مورخ-نویسنده در صدد اقناع مخاطب برمی‌آید. یکی از کارکردهای مهم جادوی مجاورت، قانع کردن مخاطب است و این موضوع همواره در طول حیات ادبی ما به چشم می‌خورد.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Shirin Roshan

<https://orcid.org/0009-0008-9999-7854>

Habibollah Abbasi

<https://orcid.org/0000-0002-5578-4856>

منابع

- اسدی، علیرضا و خمان، محمدرضا. (۱۳۹۳). «بررسی جادوی مجاورت در امثال عامیانه»، فرهنگ و ادبیات عامه، س ۲ ش ۴: ۵۶-۸۲. doi: 20.1001.1.23454466.1393.2.4.7.6
- الجابری، محمدعابد. (۱۳۸۹). نقد عقل عربی تکوین عقل عربی. ترجمه محمد آل‌مهدی. تهران: نسل آفتاب.
- تجلیل، جلیل. (۱۳۶۷). جناس در پهنه ادب فارسی. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- صفوی، کوروش. (۱۳۹۰). از زبان‌شناسی به ادبیات (نظم). تهران: سوره مهر.
- شاهوردی، فرحناز، شهبازی، محمود و دیگران. (۱۴۰۰). «جادوی مجاورت در گفتارهایی چند از نهج‌البلاغه». پژوهش‌نامه علوی، س ۱۲ ش ۲۴: ۱-۲۸. doi: 10.30465/alavi.2022.7673
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۹۸). رستاخیز کلمات. تهران: سخن.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۷). «جادوی مجاورت»، بخارا، ش ۲: ۱۶-۲۶.
- گلچین، میترا و شفیع کدکنی، محمدرضا. (۱۳۸۱)، «جلوه‌هایی از جادوی مجاورت در مثنوی»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره ۴ و ۵، شماره ۲۹، ۲۹-۴۲.
- مدبری، محمود، (۱۳۷۶)، فرهنگ لغات تثرهای فنی و مصنوع، کرمان، انتشارات خدمات فرهنگی کرمان.

References

Asadi, A. & Khoman M. (1393/2014). Barrasiy-e jaduy-e mojaverat dar

- amthal-e 'amianeh [A study of the magic of proximity in folk proverbs]. *Farhang va Adabiyat-e 'Ammeh*, Tarbiat Modarres University, 2(4), 56 – 82. [In Persian].
doi: <https://doi.org/20.1001.1.23454466.1393.2.4.7.6>
- Aljaberi, M. A. (1389/2010). *Naqd 'aql 'arabi, takwin 'aql 'arabi* [Critique of Arabic intellect, Development of Arabic intellect]. Trans. Mohammad Ale Mahdi. Tehran: Nas-e-Aftab. [In Persian]
- Tajlil, J. (1367/1988). *Jenas dar pahneh-ye adab-e farsi* [Pun in Persian Literature]. Tehran: Moaseseh-e Motaleat va Tahqiqat-e Farhangi. [In Persian]
- Safavi, K. (1390/2011). *Az zabanshenasi be adabiyat: Nazm* [From Linguistics to Literature: Poetry]. Tehran: Sureh-e Mehr. [In Persian]
- Shahverdi, F., Shahbazi, M. et al. (1400/2021). Jaduy-e mojaverat dar goftarhayi chand as *Nahj al-balaghah* [The Magic of proximity in *Nahj al-Balaghah*. *Pazhuhesh-namah-e Imam 'Ali*, 12(24) 1-28. [In Persian]
<https://doi.org/10.30465/alavi.2022.7673>
- Shafiee Kadkani, M. (1398/2019). *Rastakhiz-e kalamata* [Resurrection of Words]. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Shafiee Kadkani, M. (1377/1998). Jaduy-e mojaverat [The Magic of proximity]. *Bukhara*, 2, 15–26. [In Persian]
- Golchin, M., & Shafiee Kadkani, M. (1381/2002). Jelveh-hayi as jaduy-e mojaverat dar masnavi [Manifestations of the magic of proximity in Masnavi]. Faculty of Humanities & Literature, University of Tehran, 4 & 5(29), 29-42. [In Persian]
- Modabberi, M. (1376/1997). *Farhang-e loqat-e nathrhaye fanni va masnu'* [A Dictionary of artistic and ornate prose words]. Kerman, Khadamat-e Farhangi. [In Persian]

استناد به این مقاله: روشنی، شیرین و عباسی، حبیب‌الله. (۱۴۰۳). «کارکرد جادوی مجاورت در عناوین آثار نثر فنی و مصنوع، پژوهش‌نامه زبان ادبی، ۲(۶)، ۲۸-۹. doi: 10.22054/JRLL.2024.81395.1088

Literary Language Research Journalis licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.